

V poslední době (za předsednictví S. Parkera z Velké Británie) se daří rozšiřovat okruh členů komitétu ve dvou směrech: příliv mladých sociologů a sociologů rozvojových zemí.

Blanka Filipcová

Informace o činnosti 28. výzkumného výboru ISA „Sociální stratifikace a mobilita“

Výzkumný výbor 28 patří mezi ty, které sdružují natolik vědecky plodné sociology, že pro jednotlivce je obtížné obsáhnout všechny dosažené výsledky, permanentně sledovat dosažený pokrok v mnoha oblastech výzkumného zájmu. Proto se soustředíme pouze na informace, které jsou pro práci tohoto komitétu *podle našeho názoru* charakteristické pro období uplynulých pěti let, přičemž připouštíme, že námi provedený výběr profilujících vědeckých aktivit a výsledků je zatížen značnou dávkou subjektivity.

Zasedání RC28 se konají pravidelně dvakrát ročně a podle místa konání jsou navštěvovány asi třiceti až sedmdesáti *aktivními* účastníky. Samozřejmým standardem účasti je ústní i písemná prezentace původního a nového výsledku. Jádrem těchto vystoupení tvoří empirické analýzy věnované problematice sociální nerovnosti, stratifikace, mobility, třídní a vzdělanostní struktury atd. Specifickým rysem je značná metodologická vyspělost analýz i běžné používání všech přiměřených statistických metod, zejména však těch, které jsou určeny pro testování hypotéz a adekvátnosti konstruovaných výkladových modelů. Vědecká poctivost a erudice i hloubka a ostrost vědeckých diskusí jsou typické pro každé zasedání i většinu referátů.

V teoretické poloze bylo možno zhruba od počátku osmdesátých let zaznamenat určitý posun. Dříve převažovaly stratifikační koncepty, reprezentované především „americkou“ školou, navazující na tradici Blau a Duncana a opírající se do značné míry o Parsonsovy teoretické přístupy. Základní testované hypotézy se v tomto směru výzkumu opírají o teze o industrializaci, rozšiřování univerzalizmu, přechod od dominující role alokačních mechanismů k meritokratickým principům, přechod od askriptivních kritérií pro dosahování pozic a statusu ke kritériím výkonným a zásluhovým. Kromě tradičního výzkumu sociální mobility jsou typickým reprezentantem tohoto směru analýzy determinant procesu dosahování vzdělanostních a socioprofesionálních pozic a statusu a jejich výkladové modely (status attainment models), postavené na vyspělých statistických metodách kauzálního modelování. Za všechny protagonisty tohoto směru jmenujme alespoň R. M. Hausera, jehož vědecký záběh je však daleko širší.

Významnou protiváhu tomuto směru vytvořila v posledním období „evropská“ škola, podle níž osou výkladu sociálních nerovností a jejich reprodukce je (v rozporu s názvem výzkumného komitétu) třídní struktura společnosti a která se opírá o některé teoretické postuláty klasického marxismu a post- či neomarxistické sociologie. Předním reprezentantem tohoto směru je například J. H. Goldthorpe. Tematicky je takto založená výzkumná orientace základem rozsáhlého komparativního výzkumu sociální mobility ve vyspělých zemích, známého pod názvem CASMIN (comparative analysis of social mobility in industrial nations), který je mimochodem sponzorován západoněmeckou automobilkou Volkswagen. Jde o projekt přinášející celou řadu zásadních výsledků – dosud bylo připraveno nejméně dvacet pracovních statí, z nichž řada byla již publikována v odborných časopisech. Připravované monografie z tohoto projektu budou s velkou pravděpodobností významnými mezníky ve vývoji této oblasti sociologie, podobně jako jimi byly Blau a Duncanova *American Occupational Structure* a Featherman a Hauserova *Opportunity and Change*.

Konečně třetí profilující téma – nejmladší a nejbouřlivější se rozvíjející – představují tzv. analýzy životních historií, historií událostí (life history, event history, life courses analysis). Metodologicky mají své kořeny v biologickém, ekonomickém a demografickém výzkumu a jejich cílem je především odstranit zjednodušení imanentní všem „klasickým“ přístupům, tj. pojetí statusu či třídní pozice jako více či méně stabilní proměnné a nahradit je dynamickým modelováním průběhu sociálního života jedince, který „statické“ fezy nemohou postihnout. Vybereme-li opět pouze jednoho reprezentanta tohoto směru, pak je jím Karl-Ulrich Meyer, vedoucí redaktor u nás bohužel prakticky neznámého *European Sociological Review*.

Typickým rysem uplynulého období je výrazná koncentrace na *komparativní* projevy a analýzy a určitý ústup od národně specifických problémů a studií. Podmínky pro zapojení do těchto komparativních projektů jsou obvykle značně „tvrdé“: jde především o disponování kvalitním datovým souborem, který

může být poskytnut všem účastníkům projektu, dobrou metodologickou připravenost národních partiipantů a jejich schopnost pravidelně produkovat kvalitativní výsledky, samozřejmostí je statistická erudice a schopnost používání nejvyspělejších i nejnovějších metod a technik.

Komparativní perspektiva je vynucena obecnějším charakterem řešených otázek, snahou odhalovat společné, do jisté míry univerzální rysy sociální, třídní a stratifikační struktury vyspělých společností, jejího utváření a vývoje. Toto úsilí začíná přinášet první hluboké výsledky. Typickým příkladem může být například více než desetileté intenzivní testování dnes již všeobecně známé tzv. FJH (Featherman, Jones a Hauser) hypotézy o zásadní podobnosti endogenních mobilních režimů, které, jak už to obvykle bývá, v průběhu výzkumu modifikovanou verzí této hypotézy potvrdilo. Jedním z klíčových faktorů, na něž je soustředěna pozornost, je vliv politických a státních opatření a zásahů směřujících k oslabování daných nerovností a změně mechanismů jejich reprodukce. Hlubším řešeným problémem jsou meze, možnosti a efektivnost cílevědomého společenského ovlivňování strukturních procesů. Z našeho hlediska zajímavé a jistě značně překvapivé je zjištění, že ani zařazování socialistických zemí do souboru testovaných zemí (jde především o Maďarsko a Polsko) obvykle zásadně nemodifikuje výsledky, nenutí vytvářet specificky socialistické vzorce, modely apod. Jinak řečeno, hladina a vzorce sociálních nerovností, alespoň tak jak jsou v daných empirických analýzách zachyceny, se v socialistických zemích podstatně neodlišují od těch, které analýzy identifikují ve vyspělých západních zemích.

Dalším zajímavým momentem z posledního období je snaha překročit „klasický“ tematický rámec výzkumu, hledat nové oblasti, v nichž lze studovat sociální nerovnosti, jejich kořeny a projevy, a spolu s tím i snaha o hlubší pochopení mechanismů jejich utváření. Komparativní perspektiva je v tomto úsilí přirozeně cenným nástrojem. Jako příklad uveďme projekt organizovaný H. B. G. Ganzeboomem a D. J. Treimanem *Koreláty sociální stratifikace a životní styl*, který je soustředěn především na projev sociálních nerovností a diferenciace v oblasti životního stylu a jejich zdroje v sociální struktuře či stratifikaci společnosti a roli integračního transferu a transmise ve formování daných rozdílů a nerovností. První výsledky byly prezentovány na zasedání RC28 v dubnu 1989 v Utrechtu. Druhý, právě startující projekt je zaměřen na testování vlivu školských a vzdělanostních reforem na snižování relativních nerovností v přístupu ke vzdělání ve vyspělých zemích (organizátory projektu jsou Y. Shavit a P. Blossfeld). Podobně jako v prvním případě jde rovněž o komparativní projekt, do něhož je předběžně zahrnuto více než deset zemí. Výsledky obou projektů budou prezentovány na zvláštních sekcích zasedání RC28 během světového sociologického kongresu v Madridu.

Participace sociologů ze socialistických zemí na práci komitétu není vyrovnaná. Tradičně dobrou pozici si díky časté účasti na zasedáních a kvalitě prezentovaných analýz udržují polská a maďarská sociologie (důkazem prestiže maďarské sociologie je i skutečnost, že v uplynulém období byl například prezidentem komitétu R. Andorka). Sociologové z ostatních socialistických zemí se na zasedáních objevují jen zřídka. Pozici Československa charakterizuje, což není neobvyklé, značný rozpor mezi institucionální bází

(1) Do poloviny osmdesátých let vytvářela v RC28 povědomí o československé sociologii prakticky pouze práce P. Machonina a kol. *Československá společnost*, zprostředkovaná statěmi P. Machonina a Z. Šafáře, které byly publikovány v mezinárodních časopisech. V posledním období byly na komitétu prezentovány následující příspěvky: P. Matějů *Democratization of Education and Educational Mobility in Czechoslovakia and Hungary* (Budapešť 1984), P. Matějů: *On Some Problems of Cross-System Comparisons of Educational Mobility* (Řím 1986), I. Gabal: *Cultural and Educational Reproduction in Czechoslovakia* (Norimberk 1987), I. Gabal a M. Boguszak: *Development of Educational Homogamy in Czechoslovakia* (Berkeley 1987), J. Peschar a P. Matějů: *Level and Opportunities in Czechoslovakia and the Netherlands. Hope for Educational Reforms?* (Madison 1988), P. Matějů a M. Boguszak: *Residential and Class Mobility in Czech Lands and Slovakia. An indirect test of industrial and systemic effects on class mobility* (Utrecht 1989), M. Boguszak a I. Gabal: *Historical and Systemic Change and Individual Response: the Case of Educational Homogamy and Heterogamy in Czechoslovakia* (Utrecht 1989), M. Boguszak: *Transition to Socialism and Intergenerational Class Mobility. The Model of Core Social Fluidity Applied on Czechoslovakia* (Utrecht 1989), P. Matějů: *Family Effect of Educational Attainment in Czechoslovakia, Hungary and the Netherlands. Cultural and economic resources of inequality in comparative perspective* (Utrecht 1989).

a individuální aktivitou. Československé účasti nebrání pouze nedostatek finančních prostředků pro řadové pracovníky, ale i složité administrativní bariéry pro členství. Exekutiva komitétu naštěstí přihlíží při udělování členství k zájmu a zejména k aktivitě uchazečů na zasedáních. Díky tomu jsou, bez ohledu na zmíněné bariéry vytvářené k tomu příslušnými úřady, za členy komitétu považováni tři sociologové: P. Matějů (od roku 1984), I. Gabal (od roku 1987) a M. Boguszak (od roku 1989). Od roku 1984 jsou na zasedáních komitétu víceméně pravidelně diskutovány i československé příspěvky.⁽¹⁾ Ačkoliv z hlediska publikací v mezinárodních časopisech je v dané oblasti československá sociologie nadále exotem, je možné konstatovat, že jedním z výsledků trvalého úsilí o zapojení do práce komitétu je i účast československých sociologů na dvou ze tří výše uvedených projektů komitétu (na projektu *Koreláty sociální stratifikace a životní styl* participují M. Boguszak, I. Gabal a P. Matějů, na projektu orientovaném na vzdělanostní mobilitu spolupracují M. Boguszak a P. Matějů). Výsledkem systematictější československé účasti na práci komitétu je i nabídka, aby ÚFS ČSAV uspořádal jarní zasedání v roce 1991 v Praze.

Závěrem připojme poznámku o osobních postojích autorů této informace k práci komitétu. Souhlasíme s většinou členů komitétu v tom, že otázky stupně a povahy sociálních nerovností a zdrojů jejich reprodukce v jednotlivých společenskoeconomických systémech, stejně jako otázky spojené s konceptualizací sociální spravedlnosti patří k profilujícím tématům soudobé sociologie. Přestaly přitom být akademickým tématem, což mimo jiné znamená, že řešení těchto otázek má více či méně těsný vztah k řešení existujících sociálních problémů. Individuální angažovanost a osobní názor se však na tomto poli stávají plodným příspěvkem pouze za předpokladu solidní vědecké práce, a to bez ohledu na to, zda se jedná o příspěvek k řešení teoretických otázek nebo o empirickou analýzu (ideálem stále zůstává spojení teoretického konceptu s empirickou analýzou).

Angažovanost osobního postoje či názoru však neospravedlňuje pomíjení či dokonce ignoraci dlouhodobě kumulovaného teoretického a empirického poznání. Čím důsledněji je z práce komitétu odstraňována politicky či ryze ideologicky laděná konfrontace (pokusy o čistě ideologické či politické zneužití dat ze socialistických zemí byly vždy ostře odsouzeny a prakticky se již neobjevují), tím větší důraz je kladen na věcnost diskuse a vědeckou angažovanost. Jak tato angažovanost, tak způsob argumentace, věcné vedení diskuse, respektování odlišných stanovisek i dlouhodobé navazování již dosažených výsledky pro nás mohou být vzorem.

Marek Boguszak, Ivan Gabal, Petr Matějů

Informace o činnosti 34. výzkumného výboru ISA „Sociologie mládeže“

Výzkumný výbor Sociologie mládeže byl ustaven jako 34. výbor Mezinárodní sociologické asociace. Jeho založení vyplynulo z rostoucí pozornosti věnované otázkám mládeže na světových kongresech ISA. Již do programu kongresu ve Varně v roce 1970 bylo zařazeno zasedání pracovní skupiny *Mládež – faktor změn*, které proběhlo ve třech sekcích. Významnou úlohu zde sehrála iniciativa západoněmeckého sociologa René Königa. Následné organizační kroky však neumožnily konstituovat na základě této pracovní skupiny výzkumný výbor. Zmíněné organizační nedostatky i malá kontinuita práce v období mezi kongresy se projevily v tom, že v roce 1974 na kongresu v Torontu byla do programu zařazena pouze jednání pracovní skupiny *Problémy mládeže* a ad hoc skupiny *Sociologie mládeže*. Tato ad hoc skupina byla utvořena pod vedením O. Badiny z Rumunska. V roce 1975 požádalo 45 účastníků zmíněné ad hoc skupiny exekutivu ISA o ustavení výzkumného výboru a v téže roce byl výzkumný výbor skutečně ustaven. Jeho předsedou se stal O. Badina.

Na práci výboru se v následujícím období velmi intenzivně podílel Ústav vědeckých výzkumů mládeže v Sofii a Německý ústav mládeže v Mnichově, který od roku 1981 začal vydávat *Mezinárodní zpravodaj pro výzkum mládeže* (BIR).

Rozvoj práce 34. výboru však lze datovat především od kongresu v Mexiku v roce 1982. Zde se sešlo přes 100 výzkumníků, kteří jednali v šesti sekcích. Předsedou byl zvolen ředitel Ústavu vědeckých výzkumů mládeže v Sofii prof. P. E. Mitev.

Činnost výboru se pak systematicky zaměřila na rozvoj sociologie mládeže v mezinárodních kontex-